

**КОМП'ЮТЕРНИЙ ТЕРМІН ЯК
ОДИНИЦЯ ТЕРМІНОСИСТЕМИ:
СТУПІНЬ ВІДПОВІДНОСТІ ВИМОГАМ**

У статті зосереджено увагу на дискусійній темі в сучасному термінознавстві щодо визначення терміна як складника галузевої терміносистеми. Актуальність статті зумовлена стрімким розвитком комп'ютерної термінології й потребою її систематизації та нормування на всіх рівнях мови. Завданням статті є простежити процес формування сучасного розуміння терміна як одиниці терміносистеми, з одного боку, й одиниці загальнолітературної мови – з іншого; спроектувати принципи побудови галузевих терміносистем на українську комп'ютерну термінологію, а також сформулювати дефініцію поняття «комп'ютерний термін».

Ключові слова: термін, ознаки терміна, вимоги до терміна, українська комп'ютерна термінологія, дефініція терміна.

В статье сосредоточено внимание на дискуссионной теме в современном терминоведении по определению термина как составляющей отраслевой терминосистемы. Актуальность статьи обусловлена стремительным развитием компьютерной терминологии и необходимостью ее систематизации и нормирования на всех уровнях языка. Задачей статьи является проследить процесс формирования современного понимания термина как единицы терминосистемы, с одной стороны, и единицы общелитературного языка – с другой; спроектировать принципы построения отраслевых терминосистем на украинскую компьютерную терминологию, а также сформулировать дефиницию понятия «компьютерный термин».

Ключевые слова: термин, признаки термина, требования к термину, украинская компьютерная терминология, дефиниция термина.

The article focuses on a topic of discussion in modern terminology – definition of the term as a component of the branch terminological system. Relevance of the article is determined by the rapid development of computer terminology and the need for its systematization and standardization at all levels of the language. Objective of the article is: to trace the process of forming the contemporary grasp of term as a unit of terminological system, on the one hand, and a unit of the general literary language – on the other hand; to make a projection of principles of construction of branch terminology on the Ukrainian computer terminology; to formulate the definition of

a notion «computer term».

In modern terminology, the basic features of the term are distinguished as follows: 1) systemicity, 2) compliance of the lexical meaning of the term with the concept denoted, 3) tendency to monosemy within the terminological field, 4) no synonyms, 5) no homonyms, 6) rational brevity, 7) stylistic neutrality, 8) ability to word-forming processes, 9) compliance with the language norm, 10) predominance of native lexemes, 11) coherence of the names of one concept within different subject areas.

Having projected the above features on modern computer terminology, we'll find out that some of them are rather desirable than actual characteristics of computer units. In modern computer terminology, we observe the phenomenon of synonymy: Oversaturation of the terminology system with the Anglicisms. Some terms do not correspond to the language standard, in particular spelling.

Conclusions. The article traces the diachrony of the formation of features of the term as a linguistic and professional-system unit. It's found out that the degree of compliance of modern Ukrainian computer terminology units with the existing classical requirements for the term makes up approximately fifty percent; that indicates the need to work out this dynamic system at all levels (lexical, morphological, word-building, syntactic, spelling, stylistic).

Key words: term, features of the term, requirements for the term, Ukrainian computer terminology, term definition

Упродовж останніх ста років у зв'язку з успіхами науково-технічного прогресу мовознавці та фахівці окремих галузей знань намагаються сформулювати найточнішу дефініцію терміна й укласти вичерпний перелік його сутнісних ознак. На сьогодні в цьому напрямі зроблено чимало: наявна низка дефініцій терміна як назви наукового поняття й мовної одиниці, також побутують так звані «вимоги до терміна», що вже стали класичними.

Актуальність статті зумовлена стрімким розвитком комп'ютерної термінології й потребою її систематизації та нормування на всіх рівнях мови (лексичному, морфологічному, словотвірному, синтаксичному, орфографічному, стилістичному). У статті передбачено визначити ступінь відповідності одиниць української комп'ютерної термінології класичним «вимогам до терміна». Завданням у статті є простежити процес формування сучасного розуміння терміна як одиниці терміносистеми, з одного боку, й одиниці загальнолітературної мови – з іншого; спроектувати принципи побудови галузевих терміносистем на

українську комп'ютерну термінологію.

У європейській науці вивчення природи, властивостей і будови термінів було започатковане у XVIII ст. і спричинене потребою класифікувати об'єкти природничих наук. Водночас викладачі Києво-Могилянської академії почали розробляти теорію терміна у філософських працях, у яких виявляли онтологію терміна, виокремлювали його властивості, простежували такі явища, як багатозначність, омонімія, антонімія тощо. Увага до термінологічних проблем в українському мовознавстві актуалізувалася в XIX ст., особливо в 60-х рр. [2, с. 17–24], коли в Україні поширилася тенденція до пошуку народної основи термінів як назв наукових понять. Першими своє бачення розвитку українських терміносистем описали дослідники на сторінках петербурзького журналу «Основа», де порушили проблеми термінології, закликаючи до творення українських термінів. Зокрема, М. Левченко в статті «Замѣтка о русинской терминологіи» писав: «Тепер наука стає загальним надбанням, тому і терміни наукові повинні бути загальнозрозумілі» [10, с. 183]. Дослідник радив укладачам підручників творити терміни «в дусі народної мови», щоб згодом народ міг їх сприйняти. За концепцією згаданих учених основними критеріями національного термінотворення є: 1) використання ресурсів народного мовлення; 2) уникнення іншомовних термінів; 3) творення наукових назв «в дусі народної мови» [10, с. 183].

Ренесансним етапом української наукової термінології вчені вважають середину XIX ст., коли чи не вперше визнано потребу інтелектуалізації української мови через вироблення наукового стилю й формування національних терміносистем різних галузей знань і культури, закликає «повертатися обличчям» до Європи, щоб вписати українську мову у світовий контекст [2, с. 17–20]. Заклав основи української наукової термінології із природознавства І. Верхратський, опублікувавши праці «Початки до уложення номенклатури й термінології природописної, народної» та «Нові знадоби номенклатури і термінології природописної, народної, збирані між людьми»

[4; 5], які й донині викликають зацікавлення мовознавців. За концепцією І. Верхратського, термін має відповідати таким ознакам: 1) короткість; 2) відповідність особливостям народної мови; 3) визначення; 4) слов'янське походження [4, с. 14].

Тенденцію творення національної термінології активно підтримав Г. Шашкевич, який розпочав наукові пошуки найвдалішого терміна. Вимоги до терміна Г. Шашкевич окреслив у праці «Мала грамматика языка руского». Г. Шашкевич уважав, що терміни мають бути: 1) однослівні; 2) короткі; 3) однозначні; 4) зрозумілі [цит. за 7, с. 40–47]. Осередком творення методології укладання галузевих терміносистем було Наукове товариство імені Т. Шевченка (НТШ) [2, с. 17–24]. Такі дослідження продовжили в наукових розвідках мовознавці Інституту української наукової (ІУНМ) мови в Києві у 20-х рр. ХХ ст. Т. Секунда, провідний термінолог ІУНМ, наголошує на однозначності, точності, мотивованості та словотвірній здатності (пластичності) терміна [15, с. 11–21].

За радянського періоду українське мовознавство послуговувалося працями відомих російських термінологів. О. Реформатський наголошував, що найістотнішими ознаками терміна є соціально регламентована, точно обмежена сфера використання й точне співвідношення слова та предмета [14, с. 103–126]; Д. Лотте звертав увагу на такі ознаки терміна, як точність, стислість та «відносну однозначність» [11, с. 74]. Сучасні лінгвісти зазначають, що термін має бути однозначний, нормативний та стилістично нейтральний [16, с. 126–133].

Сучасні українські мовознавці Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк акцентують на системності терміна та наявності дефініції, а також на відсутності синонімів та омонімів [13, с. 146–147]; А. Д'яков, Т. Кияк та З. Куделько зауважують, що основною ознакою терміна є системність, стислість, незалежність від контексту [8, с. 12]; Л. Васенко, В. Дубічинський та О. Кримець підкреслюють, що основними ознаками терміна є належність до певного термінополя, однозначність, зрозумілість, мотивованість, відсутність синонімів [3, с. 79–81]. Схожий перелік основних ознак терміна подають автори

посібника «Основи термінознавства» [2, с. 4]. Підсумувавши сказане, констатуємо, що в сучасному термінознавстві виокремлюють такі основні ознаки терміна: 1) системність; 2) відповідність лексичного значення терміна позначуваному поняттю; 3) тенденція до однозначності в межах термінологічного поля; 4) переважно відсутність синонімів, 5) відсутність омонімів; 6) раціональна стислість; 7) стилістична нейтральність; 8) здатність до словотвірних процесів; 9) відповідність мовній нормі; 10) переважання власномовних лексем; 11) узгодженість назв одного поняття в межах різних предметних галузей.

Спроектуювавши наведені ознаки на сучасну комп'ютерну термінологію, зазначимо, що частина з них є радше бажаними, ніж реальними характеристиками комп'ютерних одиниць. Особливо вразливими є пункти 4, 10, частково 8 і 9. У сучасній комп'ютерній термінології спостерігаємо явище синонімії: *акаунт* – *обліковий запис*, *браузер* – *оглядач*, *дисплей* – *монітор*, *кадр* – *фрейм*. Перенасичення терміносистеми англійзмами очевидна: *андейт*, *оверлей*, *смартфон*, *сервлети*. Так само частина термінів не відповідає мовній нормі, зокрема орфографічній: *транзакція* замість *трансакція*, *чїп* замість *чип*, *веб-сторінка* – краще *вебсторінка*. Немає стовідсоткового дотримання вимог й інших пунктів (до прикладу, неможливо досягти раціональної стислості багатьох одиниць).

Нижче вмотивуємо визначення комп'ютерного терміна. У сучасному термінознавстві послуговуються багатьма дефініціями поняття *термін*, кожна з яких підкреслює певні його конститутивні ознаки. Оскільки *термін* є об'єктом дослідження таких наук, як логіка, психологія, інформатика, термінознавство тощо, то в кожній науці виокремлено ті характерні ознаки, що є істотними саме для неї. Науковці здебільшого, удосконалюючи наявні визначення *терміна* або формулюючи галузеві дефініції, спираються на базові визначення. О. Реформатський виокремлює два аспекти вивчення *терміна*: філософський – терміном у логіці є поняття, виражене словом, та мовознавчий – терміном потрібно вважати слово, що є назвою чітко визначеного поняття, тобто

спеціально визначене слово чи вислів, прийнятний для називання чогось у тій чи тій галузі, професії [14, с.103]. Обидві дефініції мають у своєму складі слово *спеціальне*, тобто так визначають слово в певній функції, якою є найвиразніша ознака терміна – дефінітивність. Отже, кожен термін зіставляють із чітким окремим визначенням, що орієнтує на відповідне поняття. Прихильники лінгвістичного аспекту у визначенні терміна зосереджують увагу на відмінності терміна та лексичної одиниці загальноживаної мови; науковці, що є прибічниками логічного аспекту, вказують на логічні ознаки: зв'язок терміна з поняттям і його логічною системністю.

Д. Лотте дотримувався думки, що термін – це особливе слово [11, с. 79-81], а Г. Винокур уважав, що терміни – це слова в особливій функції, роль терміна може виконувати будь-яке слово [6, с. 3–5]. Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк акцентують на тому, що термін – це одиниця мови, що виражає поняття науки, техніки й інших спеціальних галузей та є невід'ємною частиною лексичної системи природної мови, що сприяє виконанню її пізнавально-інформативної функції, пов'язаної з фіксуванням і збереженням набутих людством знань [13, с. 21]. О. Горда зазначає: «Термін – це слово чи сполука, що позначає поняття спеціальної сфери спілкування в науці, виробництві, техніці, мистецтві, у конкретній галузі знань чи людської діяльності» [7, с. 40–47].

Останнім часом набув популярності логіко-лінгвістичний підхід – зіставлення поняття й мовної одиниці, що знайшло своє відображення і в працях західних науковців. Термінологи дають таке визначення: «Термін – це умовний символ (слово, група слів...), який виражає певне поняття в певній галузі знань» [12, с. 25]. К. Авербух зазначає, що «слово чи словосполучення не передає повного змісту вираження, оскільки термінами можуть бути не лише слова, а й символи (H_2O , ∞)» [1, с. 221]. Він запропонував замінити *слово*, *словосполучення* на *знак*, що охопило б усі виражальні потреби терміна.

С. Шелов, проаналізувавши досвід попередніх дослідників та підсумувавши різні погляди на визначення терміна, що

ґрунтуються на розбіжних підходах, подає таке тлумачення: термін – це «мовний знак (слово, словосполучення, сполучення слова чи словосполучення з певними символами і т. ін.), що виражає поняття певної ділянки знань і з огляду на це має дефініцію (тлумачення, пояснення), на яку свідомо орієнтуються ті, хто використовує цей мовний знак» [18, с. 796].

У ДСТУ зазначено: термін – це «мовний знак, який співвідноситься з певним поняттям фахової мови, вступає у системні відношення з іншими словами в межах замкненої системи. Усі терміни співвідносяться з певною термінологією і є елементами певних терміносистем» [17, с. 4].

Отже, більшість науковців стверджує, що термін – це спеціальне слово, словосполучення тощо, яке слугує для вираження поняття певної галузі знань, і щоб передати таке значення, потрібна дефініція. Інші зазначають, що термін – це мовний знак, який позначає певне загальне поняття в конкретній предметній сфері. Узагальнивши все сказане щодо сутності поняття *термін*, визначаємо, що *комп'ютерний термін – це мовний знак (слово, словосполучення, сполучення слова чи словосполучення з певними символами), що вказує на поняття комп'ютерної галузі знань, має чітке тлумачення, слугує для комунікативних потреб*.

У статті простежено діахронію формування ознак терміна як мовної та фахово-системної одиниці. Визначено, що ступінь відповідності одиниць сучасної української комп'ютерної термінології наявним класичним вимогам до терміна свідчить про потребу опрацювання цієї динамічної системи на всіх рівнях (лексичному, морфологічному, словотвірному, синтаксичному, орфографічному, стилістичному).

Бібліографічні посилання

1. **Авербух К. Я.** Общая теория термина: комплексно-вариологический подход : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 «Теория языка». – Иваново, 2005. – 324 с.
2. **Булик-Верхола С. З., Наконечна Г. В., Теглівець Ю. В.** Основи термінознавств. – Львів : Вид-во Львівськ.

- політехніки, 2016. – 192 с.
3. **Васенко Н. А., Дубічинський В. В., Кривець О. М.** Фахова українська мова. – Київ : Центр учб. літератури, 2008. – 272 с.
 4. **Верхратський І. Г.** Нові знадоби номенклатури і термінології природописної, народної, збирані між людьми // Зб. математично-природописно-лікарської секції НТШ. – Львів, 1908. – Т. 12. – С. 13–23.
 5. **Верхратський І. Г.** Початки до уложення номенклатури и терминології природописної, народної и замітка о волоськімъ-павуку. – Львівъ : Въ печатні М.Ф.Поремби, 1864. – Т. 1. – 18 с.
 6. **Винокур Г. О.** О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии // Труды МИФЛИ : сб. статей по языковедению. – Москва, 1939. – Т. 5. – С. 3–54.
 7. **Горда О. М.** Авторські концепції терміна в ХІХ ст.: наукові пошуки Г. Шашкевича (1809–1888 рр.) // Мова і суспільство / гол. ред. Г. П. Мацюк. – Львів : Вид-во Львівськ. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2014. – Вип. 5. – С. 40–47.
 8. **Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б.** Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – Київ : ВД «КМ Academia», 2000. – 218 с.
 9. **Крижанівська А. В.** Склад і структура термінологічної лексики української мови. – Київ : Наук. думка, 1984. – 196 с.
 10. **Левченко М. М.** «Замѣтка о русинской терминологии» // Основа. – 1861. – № 7. – С. 183.
 11. **Лотте Д. С.** Основы построения научно-технической терминологии. – Москва : Изд-во АН СССР, 1961. – 158 с.
 12. **Павлюк І. Б.** Фахова мова фітнесу (на матеріалі англомовних лексикографічних джерел та спеціальних текстів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». – Івано-Франківськ, 2016. – 245 с.
 13. **Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П.** Українське термінознавство. – Львів : Світ, 1994. – 217 с.
 14. **Реформатский А. А.** Термин как член лексической системы языка // Проблемы структурной лингвистики. – Москва : Наука, 1968. – С. 103–126.

15. **Секунда Т.** Принципи складання української технічної термінології // Вісник Інституту української наукової мови. – 1930. – Вип. 2. – С. 11–21.
16. **Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В.** Общая терминология: вопросы теории. – Москва : ЛИБРОКОМ, 2012. – 248 с.
17. **Термінологічна робота : словник термінів.** – Ч. 1. Теорія та використання (ISO 1087-1:2000, IDT). ДСТУ ISO 1087-1:2007. – Київ, 2009. – 36 с.
18. **Шелов С. Д.** Еще раз об определении понятия «термин» // Вестник Нижегородск. ун-та им. Н. И. Лобачевского. – 2010. – № 4 (2). – С.795–799.